

6. Регионы Республики Беларусь в 2 т. / Национальный стат. комитет; редкол.: И.В. Медведева [и др.] – Минск, 2016. – Т. 1. Регионы Республики Беларусь. Социально-экономические показатели / редкол.: И.В. Медведева [и др.]. – 774 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/publications/izdania/public_compilation/index_6343/. – Дата доступа: 03.01.2017.
7. Сельское хозяйство Республики Беларусь / Национальный стат. комитет; редкол.: И.В. Медведева [и др.]. – Минск, 2016. – 230 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/publications/izdania/public_compilation/index_5313/. – Дата доступа: 03.01.2017.
8. Социально-экономическое развитие организаций и регионов Беларуси: эффективность и инновации: материалы докладов Междунар. научн.-практ. конф., Витебск, 28–29 октября 2015 года / Витебск. гос. технологич. ун-т; редкол.: Е.В. Ванкевич [и др.]. – Витебск, 2015. – 330 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://cit.vstu.by/wp-content/uploads/2013/10/Social-and-economical-development-Of-organizations-and-regions-of-Belarus-Effectiveness-and-innovation.pdf> – Дата доступа: 03.01.2017.
9. Судьба белорусской провинции: социологический анализ / Р.А. Смирнова [и др.]; под общ. ред. Р.А. Смирновой. – Минск: Беларус. навука, 2015. – 435 с.

Ганна Басова

ІДЭНТЫФІКАЦЫЯ АСОБЫ Ў КУЛЬТУРНАЙ ПРАСТОРЫ МІЖКУЛЬТУРНЫХ ЗНОСІН

Жыццядзейнасць і адносіны людзей вызначаюцца існуючымі ў той ці іншай культуры нормаў, якія рэгулююць нашы паводзіны, аказваюць уплыў на характар успрымання, ацэнкі і міжасобасныя зносіны. Адукацыя, выхаванне, гістарычная памяць, традыцыі, звычаі выпрацоўваюць сістэму арыентацыі, якая дапамагае кожнаму чалавеку спраўляцца з тымі ці іншымі жыццёвымі сітуацыямі і праблемамі. На практыцы такая сістэма рэалізуецца шляхам самаідэнтыфікацыі індывіда з пэўнымі ідэямі, каштоўнасцямі, сацыяльнымі групамі і культурамі. У навуцы гэты працэс абазначаецца паняццем «ідэнтычнасць», якое сёння шырока выкарыстоўваецца ў этналогіі, культурнай і сацыяльнай антрапалогіі і г. д. У самым агульным разуменні яно азначае ўсведамленне чалавекам сваёй прыналежнасці да якой-небудзь сацыякультурнай групы, якое дазваляе яму вызначыць сваё месца ў сацыякультурнай прасторы і свабодна арыентавацца ў свеце. Неабходнасць у ідэнтычнасці выклікана тым, што кожны чалавек мае неабходнасць ва ўпарадкаванасці ўласнага жыцця, чаго можна дасягнуць толькі ў сацыюме. Для гэтага ён павінен добраахвотна прыняць дамінуючыя ў дадзенай супольнасці элементы свядомасці, густы, звычкі, нормы, каштоўнасці і іншыя сродкі ўзаемасувязі, уласцівыя людзям, што акаляюць яго. Засваенне гэтых

элементаў надае жыццю чалавека ўпарадкаваны і прадказальны характар, а таксама робіць яго датычным да адпаведнай культуры.

Паколькі кожны індывід з'яўляецца адначасова членам некалькіх сацыяльных і культурных супольнасцяў, то ў залежнасці ад тыпу групавой прыналежнасці прынята вылучаць розныя віды ідэнтычнасці: прафесійную, грамадзянскую, этнічную, палітычную, рэлігійную і культурную. З усіх пералічаных відаў для нас уяўляе цікавасць перш за ўсё культурная ідэнтычнасць – самаідэнтыфікацыя індывіда з якой-небудзь пэўнай культурай ці культурнай групай, з прынятымі ў іх формамі і нормамі паводзінаў, з культурнай карцінай свету, якія фарміруюць каштоўнаснае стаўленне чалавека да самога сябе, іншых людзей, грамадства і свету ў цэлым.

Такім чынам, сутнасць культурнай ідэнтычнасці заключаецца ва ўсвядомленым прыняцці індывідам адпаведных культурных нормаў і ўзораў паводзін, каштоўнасных арыентацый і мовы, разуменні свайго Я з пазіцый тых культурных характарыстык, якія прынятыя ў пэўным грамадстве. Значэнне культурнай ідэнтычнасці для міжкультурнай камунікацыі заключаецца ў тым, што яна прадугледжвае фарміраванне ў індывіда пэўных устойлівых якасцяў, дзякуючы якім тыя ці іншыя культурныя з'явы ці людзі выклікаюць у яго пачуццё сімпатыі або антыпатыі, а ў залежнасці ад таго ці іншага пачуцця ён выбірае адпаведны тып, манеру і форму зносін.

Напрыклад, прынята лічыць, што асноўнымі рысамі характару яўрэяў з'яўляюцца пачуццё ўласнай годнасці, адсутнасць нясмеласці і сарамлівасці. Для перадачы гэтых якасцяў існуе спецыяльны тэрмін – «хуцпа», які не мае перакладу на іншыя мовы. Хуцпа – гэта асаблівы від гонару, які прымушае да дзеяння, нягледзячы на небяспеку апынуцца ў пэўнай сітуацыі непадрыхтаваным, няздольным або недастаткова дасведчаным. Чалавек, які валодае гэтай якасцю, лёгка запрасіць на танец каралеву балю, запатрабуе павышэння па службе або надбаўкі да заробтнай платы, будзе імкнуцца да больш высокіх ацэнак і больш цікавай працы, не баючыся адмовы або няўдач.

Вядома, што паняцце прыстойнасці і ўдзячнасці ў кітайцаў даволі своеасаблівае з гледжання нашых традыцый. Падмануць партнёра ў бізнесе для іх лічыцца не паказчыкам непрыстойнасці, а паказчыкам «розуму». А калі падмануць да таго ж замежнік, то гэтым кітайцы нават ганарацца (галоўнае – атрымаць для сябе выгоду). Для ўсходніх культур рэгулятарам паводзін з'яўляецца грамадская думка. У такіх культурах чалавека стрымлівае не ўласнае сумленне, а боязь парушыць прынятыя нормы і тым самым выклікаць асуджэнне акаляючых. Гэта значыць, чалавеку, які зрабіў табе дабро, не абавязкова дзякаваць, таму што вы ўжо атрымалі ад яго тое, што хацелі.

Як бачым, у працэсе міжкультурнай камунікацыі магчымы «падводныя цячэнні», звязаныя з прадурзятасцю нашага ўспрымання. Часам гэта выклікае сутыкненні, канфлікты культурных каштоўнасцяў, што прыводзіць да культурнага шоку. У пэўнай ступені міжкультурную камунікацыю можна разглядаць як узаемаадносінны процілеглых ідэнтычнасцяў. У выніку гэтага ўзаемадзеяння невядомое і незнаёмае ў ідэнтычнасці партнёра становіцца знаёмым і зразумелым, што патрабуе ад яго адпаведных паводзін. Узаемадзеянне ідэнтычнасцяў спрыяе ўзгодненасці адносін у камунікацыі, вызначае іх від і механізм.

Так, у свой час галантнасць з'яўлялася асноўным тыпам адносін паміж мужчынам і жанчынай у культурах многіх народаў Еўропы, што вызначала размеркаванне роляў пры зносінах, а таксама прадугледжвала пэўны сцэнарый і адпаведную рыторыку. Прыклад іншага характару ў міжасобасных зносінах – гучны смех кітайцаў пры сустрэчы з новымі знаёмымі, якія падобным чынам дэманструюць радасць ад сустрэчы. З гледжання еўрапейца складана ўспрымаецца пры сустрэчах са знаёмымі кітайцамі ў грамадскіх месцах пытанне: «Што сёння Вы елі?» У адказ еўрапеец павінен падрабязна пералічыць усё з'едзенае ім за дзень. Гэтыя пытанні ў кітайскай культуры зносін – форма ветлівасці і прывітання.

Разнастайнасць этнічных ідэнтычнасцяў, што з'яўляецца адным з галоўных фактараў міжкультурнай камунікацыі, можа быць адначасова і перашкодай для яе. Назіранні і эксперыменты этнолагаў паказваюць, што ў час афіцыйных абедар, прыёмаў і іншых падобных мерапрыемстваў міжасобасныя адносінны фарміруюцца па этнічнай прыкмеце. Свядомыя намаганні па змешванні прадстаўнікоў розных этнічных груп не давалі эфекту, паколькі праз пэўны час зноў стыхійна ўзніклі этнічна аднастайныя групы зносін. Агульнай характэрнай рысай усіх узроўняў і відаў міжкультурнай камунікацыі з'яўляецца неўсвядомленасць культурных адрозненняў яе ўдзельнікамі. Ім падаецца, што іх стыль і лад жыцця – адзіна магчымы і правільны, што каштоўнасці, на якія яны арыентуюцца, аднолькава зразумелыя і даступныя ўсім. І толькі сутыкаючыся з прадстаўнікамі іншых культур, выяўляючы, што звыклыя мадэлі паводзін перастаюць працаваць, чалавек пачынае задумвацца аб прычынах сваёй няўдачы. Напрыклад, у Кітаі пры абслугоўванні ў цырульні наведвальнікам часам даводзіцца пераступаць праз валасы папярэдніх кліентаў (іх наўмысна не прыбіраюць, каб паказаць, што ёсць кліенты і салон карыстаецца папулярнасцю). Студэнты ў аўдыторыях, як і гараджане на вуліцах, даволі часта не кідаюць смецце ў спецыяльныя кантэйнеры, а сабе пад ногі, тым самым даючы працу прыбіральшчыкам. І першае, што ўражае

прадстаўнікоў гэтай краіны ў Беларусі, – гэта чысціня на нашых вуліцах і ў грамадскіх месцах.

Вядома, што адрозненні ў культурах часам выклікаюць непаразуменне, крыўду і нават страх. Напрыклад, беларусы і кітайцы надаюць розны сэнс многім універсалам культуры, такім як калектывізм, узаемадапамога, вернасць слову, прыстойнасць. Па водгуках кітайскіх студэнтаў часам іх крыўдзіць тое, што беларусы не заўсёды ахвотна выконваюць дадзенае раней абяцанне. Кітаец не толькі абяцае нешта, але і больш адказна ставіцца да свайго слова. Разам з тым беларускія студэнты гавораць пра такія рысы кітайцаў, як хітрасць і скрытнасць. А кітайскія студэнты адзначаюць, што пэўнае непрыняцце і непаразуменне ў іх выклікае «халоднасць» і нават абьякавасць беларусаў у адносінах да замежнікаў. Магчыма, гэта тлумачыцца тым, што традыцыйна асабліва з незнаёмымі беларусы стрыманыя ў зносінах. Такая традыцыйная стрыманасць беларусаў у зносінах з кітайскімі студэнтамі ўспрымаецца як абьякавасць.

Самыя разнастайныя праявы матэрыяльнага і духоўнага жыцця народа аб'ядноўвае паняцце «нацыянальны характар», які тлумачыцца як сукупнасць спецыфічных фізічных і духоўных якасцяў, норм паводзін і дзейнасці, тыповых для прадстаўнікоў той ці іншай нацыі. Сукупнасць дэтэрмінаруючых фактараў і абставін нацыянальнага характару можа быць падзелена на дзве групы: *прыродна-біялагічныя* і *сацыяльна-культурныя*. Першая група фактараў звязаная з тым, што людзі, якія належаць да розных расавых груп, будуць дэманстраваць розныя нормы рэакцыі і тэмпераменту. А тып грамадства, які сфарміраваўся ў таго ці іншага народа, акажа яшчэ большы ўплыў на яго характар. Таму зразумець характар пэўнага народа можна толькі тады, калі зразумееш грамадства, у якім гэты народ жыве і якое ён стварыў у пэўных геаграфічных, прыродных умовах. У аснове нацыянальнага характару ляжаць сацыяльныя каштоўнасці. Ён уяўляе сукупнасць найважнейшых спосабаў рэгулявання дзейнасці і зносін, якія склаліся на падставе сістэмы каштоўнасцяў грамадства, створаных нацыяй. Устойлівасць каштоўнасцяў надае ўстойлівасць грамадству і нацыі. Метадалагічныя распрацоўкі дапамаглі распрацаваць сістэму вывучэння нацыянальнага характару па трох узроўнях, якія адпавядаюць тром пластам жыцця народа і якія ўмоўна можна абазначыць наступным чынам: *першы* – знешні – матэрыяльны; *другі* – унутраны – душэўна-духоўны; *трэці* – змешаны, які мае дваістую матэрыяльна-духоўную прыроду.

Бясспрэчна, у жыцці даволі часта матэрыяльнае і духоўнае існуюць у арганічным адзінстве, і часам немагчыма абсалютна адназначна і дакладна

правесці мяжу паміж імі (напрыклад, праваслаўны храм, які з'яўляецца як рэлігійным цэнтрам, так і цэнтрам мастацтва, у тым ліку і архітэктуры). Усе тры ўзроўні вывучэння нацыянальнага характару ўзаемазвязаны, і ў кожным з іх можна вылучыць два ярусы: *навукова-тэарэтычны* і *эмпірычны*, якія ўзаемадзеінуюць і дапаўняюць адзін другі. Разгляд нацыянальнага характару па трох узроўнях (знешнім, арыентаваным на прыродна-кліматычныя ўмовы, унутраным, сканцэнтраваным на мове, рэлігіі, мастацтве, і прамежкавым, ці змешаным, скіраваным на матэрыяльнае і духоўнае ў сінтэзе) і на двух ярусах (навукова-тэарэтычным і эмпірычным) дапамагае выпрацаваць некаторыя арыенціры для комплексна-сістэмнага вывучэння гэтай з'явы і выявіць заканамернасці і механізмы яе развіцця.

Канцэнтраваным выяўленнем духоўнага ўкладу этнасу выступае яго менталітэт, ці ментальнасць. Гэта асобны склад мыслення і пачуццёва-вобразнае адчуванне адначасова. Ён утвараецца ў этнасе ў выніку жыцця ў соцыуме, што дае падставы гэтаму паняццю выступаць у якасці інтэгральнай дэтэрмінанты нацыянальнай культуры. Менталітэт увабляе светаразумненне і светаадчуванне, злітыя ў адзінае цэлае. Акрамя таго, гэтая цэласная структура ўключае ў сябе асаблівасці псіхічнага складу этнасу, інтэлектуальны пачатак, узровень і спосабы выражэння нацыянальнай самасвядомасці, тыповыя рысы нацыянальнага характару. Ментальнасць як паняцце дазваляе спалучыць аналітычнае мысленне, развітыя формы свядомасці з напаўусвядомленымі культурнымі шыфрамі. У гэтым сэнсе ўнутры ментальнасці знаходзяць сябе разнастайныя апазіцыі – прыроднае і культурнае, ірацыянальнае і рацыянальнае, эмацыянальнае і разумовае, індывідуальнае і грамадскае. Аднак гэтае паняцце сёння набыло больш шырокае значэнне, з дапамогай якога тлумачаць не толькі асобныя культурныя трафарэты, але і лад мыслення, душэўны склад розных тыпаў агульнасцяў (адрозненні паміж заходняй і ўсходняй, еўрапейскай і амерыканскай культурамі, паміж заходняй і афрыканскай). Безумоўна, ментальнасць аказвае адпаведны ўплыў на сацыяльна-эканамічнае, палітычнае, культурнае развіццё грамадства, у значнай ступені прадвызначае штодзённае жыццё кожнага чалавека. Ментальнасць і ўсе феномены грамадскага і асабістага жыцця знаходзяцца ў стане дынамічных узаемаўплываў, суадносін і характар якіх натуральна мяняюцца ў часе і прасторы.

На аснове такіх складнікаў, як культурная ідэнтычнасць, нацыянальны характар, этнічная прыналежнасць, менталітэт, утвараецца культурная карціна свету. Вядома, што ў сваёй практычнай дзейнасці людзі звязаны з акалячым светам не прама, а праз рэпрэзентацыі свету, кагнітыўныя карціны і мадэлі.

Уяўленне свету – гэта яго асэнсаванне і інтэрпрэтацыя, пры гэтым карціна свету – гэта асобы від светаадчування, вобразнае, пачуццёвае ўяўленне пра з’явы прыроды і грамадскае жыццё. Іншымі словамі, своеасабліваць любой культуры атрымлівае сваё завяршэнне ў культурнай карціне свету, якая паступова фарміруецца ў працэсе ўзнікнення і існавання самой культуры. Культурная карціна свету з’яўляецца вынікам таго, што ў розных культурах людзі ўспрымаюць, адчуваюць і перажываюць свет па-свойму і тым самым ствараюць свой непаўторны вобраз свету, уяўленне пра свет. Культурная карціна свету знаходзіць сваё выражэнне ў розным стаўленні да тых ці іншых з’яў быцця.

Да прыкладу, святкаванне значных сямейных урачыстасцяў у Кітаі. Гэта і вяселлі, і свята «100 дзён» (першы паказ/дэманстрацыя родзічам немаўляці), і дні народзін хлопцаў, што адзначаюцца 1 раз у 12 гадоў, прычым доўжацца ўрачыстасці звычайна не больш за 1,5 – 2 гадзіны. У сваю чаргу, у некаторых народаў развітанне з нябожчыкам доўжыцца некалькі тыдняў. Так, пахаванне на Мадагаскары адлюстроўвае ацэнку дасягнутага пры жыцці чалавекам статусу і павагу да памерлага. Таму для развітання з аднымі прыходзяць тысячы людзей, а з іншымі – адзінкі. І, наадварот, у сучаснай Беларусі пахаванне займае ўсяго некалькі гадзін.

Рознае стаўленне да адной і той жа падзеі ў розных народаў можна растлумачыць толькі адрозненнямі іх культурных карцін свету, у якіх гэтая падзея мае розную каштоўнасць і значэнне. Гэта азначае, што кожная культура характарызуецца спецыфічнымі сістэмамі бачання і ўспрымання свету. Яны фарміруюцца ў працэсе практычнай дзейнасці людзей, на аснове іх уласнага вопыту і традыцый, атрыманых у спадчыну ад папярэдніх пакаленняў.

Такім чынам, у міжкультурнай камунікацыі культурная ідэнтычнасць, нацыянальны характар, менталітэт выконваюць амбівалентную функцыю. З аднаго боку, аб’ядноўваюць людзей, дазваляюць камунікантам скласці ўяўленне адзін пра аднаго, узаемна прадбачыць паводзіны і погляды камунікантаў, г. зн. аблягчаюць камунікацыю. Але з іншага – раздзяляюць людзей, кожны раз ствараючы асаблівы бар’ер у камунікацыі ў выглядзе культурных адрозненняў, з прычыны чаго ў працэсе камунікацыі ўзнікаюць канфрантацыі і канфлікты. Абмежавальны характар культурнай ідэнтычнасці накіраваны на рацыяналізацыю працэсу камунікацыі, г. зн. на абмежаванне камунікатыўнага працэсу рамкамі магчымага ўзаемаразумення і выключэння з яго тых аспектаў камунікацыі, якія вядуць да канфлікту.